

Økonomiske Tilstande i Danmark i 1864.

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening
den 1. December 1914.

Af

Einar Cohn.

Den 15. November 1863 døde Kong Frederik den 7de paa Glücksborg Slot. Neergaard skriver i Danmarks Riges Historie om Kongens Død, at den »var det haardeste Slag, som paa dette kritiske Tidspunkt kunde ramme Landet. Netop som man traadte frem for Europa med en ny Statsordning, der inden for Monarkiet vakte bitter Strid og som ikke havde fundet Anerkendelse hos nogen af de ledende Magter, brast det eneste Baand, der med en fra alle Sider uomtvistet Ret holdt Monarkiet sammen Prins Kristians Tronret var vel sikret baade ved Londontraktaten og ved Tronfølge-loven, men hverken det tyske Forbund eller det separatistiske Parti i Hertugdømmerne anerkendte den, og det var at forudse, at man vilde gaa en Tid fuld af Splid og Forvirring i Møde, under hvilken der ikke længere fandtes noget eneste fast Holdpunkt. Dette følte af alle og bidrog sit til den dybe Bekymring, som ved Dødsbudskabet fra Glücksborg

greb hele Folket«. I Berlingske Tidendes ugentlige Børs-Oversigt den 23. November 1863 hedder det om denne for Land og Folk saa skæbnesvangre Begivenhed: »Hverken Tronskiftet eller de fra Udlandet indløbne foruroligende Efterretninger have hidtil i nogen synderlig Grad afficeret vor Børs, og Priserne ere ikke meget lavere end for 8 Dage siden«.

Det hedder endvidere i Børsberetningen fra 1. Februar 1864, den Dag den tysk-østerrigske Hær rykkede ind i Slesvig og Krigen brød ud: »Til trods for de krigerske Efterretninger holdt Fonds- og Aktiepriserne sig ret godt i Dag; saaledes blev Kursen paa kongl. 4 $\frac{0}{10}$ Obligationer uforandret, de øvrige Papirer daledede $\frac{1}{2}$ à 1 $\frac{0}{10}$ «. Og da Efterretningen om Krigen naaede København, karakteriseres Børsens Stemning saaledes: »Fonds og Aktier vare atter i Dag noget lavere, omtrent $\frac{1}{2}$ $\frac{0}{10}$ med temmelig ringe Forretning; Vexelkursene og Diskonto uforandret.«

Sæt saa overfor denne ophøjede Ro Begivenhederne et halvt Aarhundrede senere — i Juli Maaned 1914 —, da Balkanuroen red Børserne som en Mare, og da Nervøsiteten slog op i flammende Luer hin 25. Juli, Dagen efter at et 5-Liniers russisk Communiqué havde meddelt: den russiske Regering følger opmærksomt Udviklingen af det østerrig-ungarsk—serbiske Sammenstød, til hvilket Rusland ikke kan forholde sig ligegyldig.

Det hedder i Berlingske Tidende om Berlinerbørsen den 25. Juli 1914: »Paa Grund af Frygt for, at Rusland skal indblande sig i Spørgsmaalet mellem Serbien og Østerrig, var Børsen fuldstændig demoraliseret i Dag. Der fandt saa voldsomme Kursfald Sted for alle Papirer,

at man ikke har oplevet Magen i mange Aar. Særlig faldt russiske Bankaktier, østerrigske Papirer og Dampskibsaktier. Paa Pengemarkedet herskede stor Forvirring«.

Og vor egen Børs, paa hvem hverken et faretruende hjemligt Tronskifte eller de fra Udlandet indløbne foruroligende Efterretninger 50 Aar tidligere havde formaaet at gøre Indtryk, den rystes nu til sin Grundvold ved dette 5-Liniers Communiqué. Det hedder i Beretningens nøgterne Sprog: »Paavirket af den forøgede matte Stemning, som prægede de udenlandske Børser, faldt Kurserne paa omtrent samtlige Aktier, navnlig i Dampskibs- og industrielle Papirer. Bryggeriaktier gik $7\frac{1}{2}\%$ ned ved stort Udbud. Ogsaa i Dag maatte Obligationer vige, dog uden væsentlig Omsætning«. En Uge senere fulgte vi de store fremmede Børser og lukkede — lukkede den Børs, der 50 Aar tidligere, mens Fjenden havde besat det halve Land, stadig holdt sine Porte aabne, og hvor Livet gik sin Gang, næsten roligt, kun nu og da, som efter Dannevirkes Rømning og Overgangen til Als, alvorligt skræmt op.

Denne uhyre Forskel kan jeg ikke stærkt nok understrege. Ikke blot fordi den i en Sum bærer Vidne om, hvorledes disse halvthundrede Aar har brudt de økonomiske Grænser mellem Folkeslagene ned og gjort dem til Borgere, naturligvis ogsaa konkurrerende Borgere, i den samme store Arbejdets Republik — trods alt og alle. Men af en anden Grund, der i Øjeblikket og for mig er endnu vægtigere, beder jeg om, at denne Forskel stadig maa have i Erindring. Den hjælper os nemlig til en rigtigere Vurdering af de Begivenheder, der karakteriserer Danmarks økonomiske

Liv under Krigen 1864. Denne Forskel angiver Afstanden fra dengang til nu. At denne Afstand er saa uhyre stor, værner os bl. a. ogsaa mod Forbavselse over, at hine Dages Begivenheder synes os saa smaa.

Jeg bliver et Øjeblik endnu ved Børsen: Naar Københavns Børs i 1864 tog saa roligt paa Krigsbegivenhederne, var det ikke fordi dette var almindelig Sæd og Skik i hine Dage. Den 28. Januar 1864 meddeles det fra Paris, at Frygten for Krigen paa den derværende Børs synes fuldstændig at have taget Overhaand, medens det allerede den 30. November 1863 i Ugeoversigten for vor Børs hedder, at det i Ugens første Dage stedfundne Fald ikke kan kaldes betydeligt og er saa ringe i Forhold til Fondsprisernes Dalen i Udlandet, navnlig paa de tyske Børser, at det sammenlignelsesvis afgiver et meget godt Bevis paa Pengeforholdenes Soliditet herhjemme. Denne Soliditet be-lyses f. Eks. i en Opgørelse, foretaget af Falbe Hansen¹⁾ i 1873, hvori vor Gæld til Udlandet anslaaes til ca. 30 Mill. Kr., vort Tilgodehavende til ca. 190 Mill. Kr. Vort Tilgodehavende hos Udlandet oversteg altsaa vor Gæld med 160 Mill. Kr. og vel at mærke paa et Tidspunkt, da vi ved Krigen havde forøget denne Gæld.

Jeg tror derfor ogsaa, det mindre var Angst, men mere Sorg, der gjorde, at Børsen lukkede den 6. Februar 1864, Dagen efter, at Hæren var gaaet fra Dannevirke. Det hedder i Børsberetningen: »Den nedtrykte Stemning, som de fra Hæren modtagne Efterretninger

¹⁾ Nationaløkonomisk Tidsskrift, 2, 425.

have fremkaldt, bevirkede, at Majoriteten af Mæglerne besluttede idag ingen Kurser at notere. Paa Grund heraf fandt ingen Notering Sted i Dag.« Jeg ser dem for mig, disse brave Mæglere, der kom fra deres stille Kontorer, hvor ingen elektriske Klokker kimedede, og sorgfulde som de var — jeg tror ikke mange Begivenheder i Danmarks Historie har ramt vort Folk saa smerteligt som Opgivelsen af denne gamle Grænse — havde de ingen Lyst til deres daglige Dont, men gik stille tilbage, den Vej, de var komne. Og i Virkeligheden viser en Sammenligning mellem Kurserne den 1. og den 8. Februar — før Efterretningen om Krigens Udbrud var kommet til København og efter Dannevirkes Rømning — at de fleste Kurser var uforandrede, nogle var stegne, og for de, der var gaaede ned, var Tilbagegangen ubetydelig, jfr. omstaaende Oversigt.

Da Londonkonferencen sprængtes og Krigen paa ny brød ud, hedder det, at af denne Grund stillede Priserne sig i Ugens Løb noget lavere, dog ikke saa meget, som man havde befrygtet. Det er først Overgangen til Als og den Panik, der herefter opstod og som bl. a. næredes ved Frygten for, at Fjenden skulde komme til København, som for Alvor indvirker paa Børsen. I de første Dage af Juli 1864 faldt Kurserne ganske betydeligt, for Statspapirerne endog et Par Points under det, de havde været ved Krigens Udbrud i Februar. Men Modstandskraften har aabenbart været større og Nervøsiteten mindre i hine Dage end sidenhen, thi medens Kurserne er paa Minimum den 7. Juli, hedder det allerede i Ugeoversigten den 10., at »den paniske Skræk, der herskede paa Fondsbørsen i Midten af Ugen, afløstes hurtigt, og Stemningen i de

Børskurser.

Sælgerkurs for:	$\frac{2}{11}$ 1863	$\frac{1}{12}$ 1863	$\frac{1}{2}$ 1864	$\frac{2}{5}$ 1864	$\frac{1}{7}$ 1864	$\frac{7}{7}$ 1864	$\frac{1}{10}$ 1864	$\frac{1}{11}$ 1864
4 $\frac{1}{2}$ kgl. Obligationer ..	96	93 $\frac{1}{2}$	90	89	87 $\frac{1}{2}$	84	87 $\frac{3}{4}$	88 $\frac{1}{2}$
— dansk-engelske Obl. à 100 £	92	90	—	86	83	82 $\frac{3}{4}$	83	83 $\frac{1}{2}$
— dansk-engelske Obl. à 1000 £	91	—	—	86	—	—	83	83 $\frac{1}{2}$
— dansk-vestindiske Obl.	100	99 $\frac{1}{2}$	—	—	—	—	—	—
— Kbhvns. Laan	98	96 $\frac{1}{2}$	92 $\frac{1}{2}$	91 $\frac{1}{2}$	92 $\frac{1}{2}$	91 $\frac{1}{2}$	91 $\frac{3}{4}$	92 $\frac{1}{2}$
— opsig. Kreditk. Obl.	98 $\frac{1}{2}$	98	97 $\frac{1}{2}$	97 $\frac{1}{4}$	96 $\frac{1}{2}$	95	97 $\frac{1}{2}$	97 $\frac{1}{2}$
— uopsig. — —	95 $\frac{1}{2}$	95 $\frac{1}{2}$	90 $\frac{1}{2}$	90 $\frac{1}{2}$	91	91	92	92 $\frac{1}{2}$
— Jernb. Priorit. Obl.	94 $\frac{1}{2}$	93 $\frac{1}{2}$	91	90	89	88 $\frac{1}{2}$	91 $\frac{1}{2}$	91 $\frac{1}{2}$
— Østfiernes Krdf. —	92 $\frac{3}{4}$	92	87 $\frac{3}{4}$	91 $\frac{1}{4}$	89 $\frac{1}{2}$	87	91 $\frac{1}{2}$	91 $\frac{1}{2}$
— fynske — —	95	94 $\frac{1}{2}$	91	91 $\frac{1}{2}$	—	—	92 $\frac{1}{2}$	91 $\frac{1}{2}$
— jyske Landkred. —	90 $\frac{1}{4}$	90	87	85 $\frac{3}{4}$	85	83 $\frac{1}{2}$	87 $\frac{1}{4}$	88
— — Købstkred. —	79	75	72 $\frac{1}{2}$	71	69 $\frac{1}{2}$	67	72	73
4 $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$ vest- og sønder- jydske Obligationer ...	94	91 $\frac{3}{4}$	—	—	—	—	91	91
3 $\frac{1}{2}$ dansk-engelske Obl. (smaa).....	86 $\frac{1}{2}$	86 $\frac{1}{2}$	80 $\frac{1}{2}$	80 $\frac{1}{2}$	—	—	78	78 $\frac{1}{2}$
3 $\frac{1}{2}$ dansk-engelske Obl. (store).....	86 $\frac{1}{2}$	—	81	80 $\frac{1}{2}$	—	—	78	79
4 $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$ norske Hypothek- bank Obligationer.....	100 $\frac{1}{2}$	—	—	95	95	97 $\frac{1}{2}$	96	95
Nationalbank Aktier....	142 $\frac{1}{4}$	139	136 $\frac{3}{4}$	139 $\frac{1}{4}$	142 $\frac{3}{4}$	141	156	149
Privatbank —	119 $\frac{3}{4}$	119	118	118	119	117	113 $\frac{1}{4}$	113
Laanebank —	104 $\frac{1}{2}$	102 $\frac{1}{2}$	99	94 $\frac{1}{4}$	96	95	98	99
Sjæll. Jærnbane —	92	91 $\frac{1}{2}$	88 $\frac{1}{2}$	89 $\frac{3}{4}$	91 $\frac{3}{4}$	90 $\frac{1}{2}$	93 $\frac{1}{4}$	93 $\frac{1}{2}$

Frederik VII dør $\frac{15}{11}$ 1863.

Krigen bryder ud $\frac{1}{2}$ 1864. Dannevirke forlades 5—6. Febr.

1864.

Dybbøl tages med Storm $\frac{18}{4}$ 1864.

London-Konferencen gaar fra hinanden $\frac{25}{6}$ og Als erobres $\frac{29}{10}$

1864, hvorefter der opstaar alvorlig Panik i København.

Freden i Wien slutes $\frac{30}{10}$ 1864.

sidste Dage var ret animeret.« Men hvor alvorlig og navnlig hvor vidtforgrenet Skrækken var, kan dog ses af, at i disse første Julidage hører vi for første Gang om Run paa Sparekasserne. Begivenheden fremstilles f. Eks. saaledes: »Der synes i de sidste Dage at være opstaaet en vis Frygt blandt Publikum med Hensyn til Sikkerheden af de i Københavns Sparekasse og Bikuben indestaaende Midler, og Følgen heraf har været, at mange Interessenter have fordret deres Indskud udbetalte; men det maa hævdes, at Pengene staar sikrere i disse tvende solide Instituter end i private Gemmer, hvis, hvad Gud forbyde, det Tilfælde skulde indtræffe, at Hovedstaden skulde blive udsat for et fjendtlig Overfald«. Men ogsaa paa dette Omraade kommer der hurtigt Ro igen. Thi efter at Meddelelsen om Run'et har staaet at læse den 9., meddeles det allerede den 12., at Folk kommer tilbage og vil sætte deres Penge ind igen, og en af de første Dage i August er Berlingske Tidende bleven i et saa ovenud godt Humør, at Bladet taler om »den latterlige, paniske Skræk, der efter Indtagelsen af Als bemægtigede sig Gemytterne.«

Naar vi skal forklare os denne Børsens store Uforstyrrelighed, maa vi — som allerede nævnt — fremhæve vor overmaade gunstige Stilling overfor Ulandet, med et betydeligt Tilgodehavende. Men det maa heller ikke glemmes, at Aktier i industrielle og Handelsforetagender — Jernbaner undtagne — overhovedet ikke forekommer paa den officielle Kursliste, bl. a. naturligvis fordi der ikke fandtes saa mange af den Art Selskaber. Det er Stats- og Kreditforeningsobligationer og National- og Privatbankaktier, Noteringerne gælder. Det maa unægtelig give en vis Ro.

Den hele Aktiemasse bestod i 1864 af ca. 70 Mill. Kr. fordelt paa 50 Selskaber; i 1912 var Aktiekapitalen i danske Selskaber steget til 854 Mill. Kr. og Antallet af Selskaber til 3325. Medens Aktiekapitalen er bleven 12 Gange saa stor, er Antallet af Selskaber bleven næsten 70 Gange saa stort. Det maa — alt andet i øvrigt lige — give mere Uro. Men hertil kommer saa det, at Afstandene ud til den store Verden, baade i reel og i overført Forstand, var saa store, og de Fællesinteresser, vi havde med den, saa smaa, at der kunde være Uro paa de fremmede Børser over en Krig, hvori vi var den ene Part, uden at denne Uro forplantede sig til vor Børs. Alle de Traade, der nu forbinde os med Klodens Børser, er spundne siden 1864.

Men jeg skal nu forlade Børsen og gaa over til andre Omraader af det økonomiske Liv.

Jeg har til Brug for en Afhandling til Carnegie-Fondet for international Fred angaaende en Krigs Betydning for de nordiske Landes Økonomi i afvigte Foraar udsendt til en Række af Landets ældste Firmaer en Anmodning om at meddele mig, hvad de maatte sidde inde med af Oplysninger om Krigens Indflydelse paa det private Handlevliv i 1864. Jeg har desværre ikke faaet Svar fra alle, og de fleste Svar har været negative, men et og andet er det dog lykkedes mig at bringe frem, og jeg vil stadig være overordentlig taknemlig for enhver Oplysning eller Anvisning paa Oplysninger om dette Forhold — ligesom jeg er dem meget taknemlig, der efter bedste Evne har svaret paa min Henvendelse ¹⁾).

¹⁾ Henvendelsen havde følgende Form:

Under en Undersøgelse, jeg paa Opfordring af Professor,

Hvad jeg hidtil har kunnet samle giver et broget Billede, hvoraf dog enkelte karakteristiske Træk træder frem.

Som det var at vente under Hensyn til vor daværende mægtige Stilling paa Havet klager den egent-

Dr. polit. Harald Westergaard foretager for Carnegie-Fondet for international Fred (The Carnegie Endowment for International Peace) angaaende den Betydning, Krigen i 1864 havde for Danmarks økonomiske Liv, har det vist sig, at saasnart man kommer bort fra saadanne Institutioner (Banker, Jernbaner osv.), hvis Regnskaber trykkes, er det saa godt som umuligt at skaffe sig blot et Indtryk af, hvorledes Krigen i Enkeltheder virkede paa Erhvervslivet.

Jeg har da ment, at jeg ikke burde lade den Mulighed uforsøgt, der laa i at henvende sig til en Række ledende Firmaer Landet over, der var saa gamle, at de i nogenlunde samme Form som deres nuværende havde oplevet Krigen, og søge at bevæge dem til, hvis de formaaede det, at give et Bidrag til Spørgsmaalets Belysning.

Med denne Motivering tillader jeg mig at forespørge Dem, om De maatte være villig til og i Stand til at meddele mig Omsætningens Værdi i Deres Firma i Krigsaaret saavel som i Aarene før og efter (f. Eks. Aarene 1862, 1863, 1864, 1865 og 1866), eller om De maatte have andre — talmæssige eller tekstmæssige — Oplysninger. De kunde formene havde Interesse i denne Sammenhæng. (Særlig vilde naturligvis sammenhængende Dagbogsoptegnelser o. l. være af megen Værdi for mig). Jeg kunde ogsaa tænke mig, at De var i Besiddelse af Materiale, hvis Resultater ikke uden videre lod sig aflæse, men som De vilde give mig Tilladelse til at søge bearbejdet. Endelig vilde jeg naturligvis sætte megen Pris paa enhver Meddelelse om Oplysninger, hvis Tilstedeværelse er Dem bekendt, selv om de ikke angaar Deres Firma.

Jeg er fuldt vel klar over, hvilken betydelig Ulejlighed, der vil være forbunden med Besvarelsen af ovenstaaende Spørgsmaal, men det er paa den anden Side mit Haab, at en Henvendelse som denne maa møde Velvilje, under Hensyn til den Interesse, der ligger i Redegørelsen — en Redegørelse, det alene vil være muligt at foretage, hvis det kan lykkes at interessere Indehaverne af Landets ældste Forretninger for at yde deres Bistand.

lige Storhandel ikke over at være generet af Krigen. Jeg har f. Eks. en Udtalelse som denne: »Jeg kan meddele, at vor betydelige Importforretning i Kaffe og Sukker fra Produktionslandene i Perioden 1862—66 gik i omtrent samme Omfang, og at Krigen i 1864 ikke gav Firmaet Anledning til særlige Indskrænkninger eller Forholdsregler i Forretningsgangen, hvilket selvfølgelig havde sin nærmeste Aarsag deri, at Danmarks oversøiske Søfart ikke kunde forulempes af Preussen, og at der heller ikke var Tale om, at den indenlandske Søfart (naar undtages Farten paa de af Danmark blokerede tyske Havne) paa nogen Maade lagdes Hindringer i Vejen under Krigen.« Denne Bevægelsesfrihed kommer ogsaa frem i et Svar som dette: »Vi have efterset de gamle Hovedbøger og Balancebøger for 1862—66 og finde, at der ikke er nogen stor Forskel i Udbyttet, altsaa før, i og efter Krigsaaret . . . Nedgangen i den Omsætning, vi havde med Tyskland, opvejedes i tilsvarende Stigning i Forretningen med Storbritannien og Belgien.« Begge disse Svar er fra store københavnske Grossererfirmaer. De synes ganske upaavirkede af Forholdene; jeg har to lolland-falsterske Huse, der ogsaa erklærer, at Krigen ingen Rolle spillede. Men de anfører en anden Aarsag; det ene Firma skriver: »Som Følge af Øernes isolerede Beliggenhed mærkedes der lidet eller intet til Krigen«. Det andet Svar lyder saaledes: »Skriveren af dette, som allerede den Gang var i Stand til at følge Forretningen, kan dog meddele, at Krigsforholdene ikke havde nævneværdig Indflydelse paa Omsætningen i sin Helhed; Lolland laa jo den Gang saa afsides, at man fra regnet Indkaldelserne til Hæren og en Del Hesteopkøb til

denne, ikke mærkede stort til Krigen i materiel Henseende«.

Dette var Eksempler paa dem, der intet mærkede; vi kommer da til dem, for hvem Krigen betød Fordel eller Tab.

Der var saaledes dem, der havde Leverancerne til Hæren; jeg læser følgende Svar for Dem, baade for dets Indholds Skyld i og for sig og for at vise, hvor rasende uheldig, man kan være, naar man søger gamle Oplysninger: »Efter Modtagelsen af Deres ærede Skrivelse af 7. f. M. har jeg i Forretningens Bøger fra Krigsaaret og Aarene deromkring anstillet Undersøgelser i Overensstemmelse med Deres Ønske, men — da den væsentligste Bog netop fattes — kan jeg til min Beklagelse intet statistisk opgive Dem. Imidlertid ved jeg — der da var 10 Aar — at Krigsaaret var pekuniært meget gunstigt for Firmaet, af hvilket jeg nu er Indehaver, og var Aarsagen dertil, at de værdifulde Leverancer af Trælast og Redskaber (Spader, Hakker etc.), der aflastedes til Armeen paa Als, i god Behold kom til Bestemmelsesstedet, uden at blive opsnappet og uden at der skete Havari. — Haabende at det vil lykkes Dem fra anden Side at faa mere fyldestgørende Oplysninger tegner ærbødigst N. N.« Men ogsaa andre Købmænd tjente godt. Jeg har saaledes ladet mig sige, at Bønderne i Jylland af Frygt for den fjendtlige Okkupation søgte at gøre saa mange Produkter som muligt i Penge, og Købmænd, der købte disse Produkter billigt og kunde exportere bl. a. til Norge, tjente meget. En Lønstrup-Købmand skal saaledes have tjent 100 000 Rigsdaler ved den Lejlighed. — Endelig skal jeg endnu blandt dem, der har meddelt mig, at

de tjente ved Krigsforholdene, nævne Fabrikanter eller Forhandlere af Nydelsesmidler. En af vore gamle Tobaksfabriker skriver saaledes: »Det eneste, jeg paa Grund af en gammel Statusbog kan oplyse er, at de opgivne Aar (1862—66) alle har været ganske gode for mit Firma, og deraf igen har Krigsaaret været det bedste.« Jeg gaar ud fra, at det bl. a. er den Tobak, der som Gave er tilsendt Soldaterne, der har sat vedkommende Fabrikants Afsætning i Vejret. Og hør ligeledes, hvorledes Indehaveren af en gammel københavnsk Vinstue ser paa Forholdene. Han skriver: »Ved at tale med gamle Kunder om Spørgsmaalet har jeg faaet den Opfattelse, at vor Forretning i de omhandlede Aar saa langt fra at føle noget økonomisk Tryk tværtimod maa antages at have profiteret af den Omstændighed, at Vinstuen har været en Art Forum, hvor Begivenhedernes Gang drøftedes og Oplysninger udveksledes. Jeg bestyrkes i den Antagelse ved de Erfaringer, jeg selv har gjort i en Tid, da Efterretningsvæsenet allerede stod højt takket være de mange Dagblade, idet jeg har bemærket, at ved store Begivenheder, der beskæftiger Sindene, er Vinstuen stadig det kendte og meget søgte Samlingssted for Borgerne, naar de vil spørge nyt eller føler Trang til at udveksle Meninger.«

Jeg kommer saa til Slutning til dem, der led Tab, og det var bl. a. Forhandlerne af de rene Luksusvarer. Jeg har morsomme og slaaende Vidnesbyrd herom i et Brev fra en gammel Provinskøbmand og i Tallene for det samlede Varesalg i en bekendt københavnsk Damelingeri-Handel. Den gamle Købmand skriver: »At meget lammedes ved Krigen er sik-

kert. Ved Siden af os boede en Guldsmed, han havde Dagen og Vejen, men i Krigsaaret og derefter svandt hans Virksomhed betydeligt ind, det var ham umuligt at leve af at være Guldsmed, hvorfor han lagde sig efter Fotografering, som han drev sammen med den tidligere Virksomhed. Og som det gik med denne Branche gik det med lignende, som handlede med, hvad man den Gang kaldte Luksus. Alle indskrænkede sig.« Og hvad angaar den københavnske Lingeri-Handel, da havde den i 1863 et samlet Varesalg paa 22 600 Rdl., et Tal, der for 1864 sank ned til 16 100 Rdl., og som i 1865 var 17 000 og i 1866: 20 600 Rdl.

Hvad jeg her har fremført er jo kun Eksempler; de gør ikke Fordring paa at være andet og mere og kan aldrig komme til at erstatte den almindelige statistiske Belysning af Forholdene. Naar jeg har meddelt disse Brevuddrag, har det baade været, fordi jeg fandt dem levende, fordi jeg syntes, at man gennem dem kom i nærmere Forbindelse med den svundne Tid, vi her beskæftiger os med, men ogsaa fordi de afgiver et ypperligt Eksempel paa, hvor forsigtig man maa være med at drage Slutninger af Enkeltiaagttagelser.

Som jeg anførte, har de store københavnske Handelshuse, fra hvem jeg har faaet Svar, udtalt sig derhen, at de ikke generedes af Krigen i Opretholdelsen af deres oversøiske og anden Handel. Men Samtidens Handels- og Skibsfartstatistik viser os, at baade Handel og Søfart led ikke ringe Skade. Forklaringen ligger naturligvis i, at de store Huse ikke føler smaa Afbræk, at de lettere kan lægge deres Forretninger om og med

deres større Udsyn snarere kan træffe nye, fordelagtige Dispositioner, og sluttelig, at de af Handelshusene, for hvem Krigen betød alvorlige Tab, maaske er sygnede hen og saaledes har været forhindrede i at give Oplysninger 50 Aar efter.

Jeg skal imidlertid ikke i denne Sammenhæng komme dybt ind paa en statistisk Udredning af Dtidens Handels- og Søfartsforhold. Forøvrigt er særlig Handelsstatistikken¹⁾ ond at behandle. Toldloven af 4. Juli 1863 skulde træde i Kraft den 1. April 1864, og ligeledes Krigsskatloven med sine med 50 % forhøjede Indførselstoldsatser paa Vin, Spirituosa, Cikorierødder, Kaffe, Sukker, Te og Tobak. For at undgaa disse Forhøjelser ser vi i Maanederne Januar—Marts 1864 — netop i de Maaneder, da vi paa Grund af Krigen skulde vente en Standsning af Indførselen — at denne stiger langt op over det normale. Dette bevirker selvfølgelig, at Indførselen af disse Varer i Finansaaret 18⁶⁴/₆₅ bliver i samme Grad ringere. Ogsaa det fjendtlige Militærguvernements Udførselsforbud og andre Forhindringer i Jylland bringer Omsætningstallene for dette Krigs-Finansaar ned. Den hele Nedgang lader sig dog ikke tilskrive Krigen, aldenstund der »i Finansaarets sidste Del indtraadte en ualmindelig langvarig og streng Isvinter, der omtrent i et Par Maaneder næsten ganske forhindrede al søværts Tilførsel.« Men paa den anden Side gjorde det, at Hertugdømmerne — vort Industri-gebet — var blevet Udland, baade at vi fik en betydelig toldpligtig Indførsel af Hertugdømmernes Industri-

¹⁾ Fremstillingen er i det følgende noget udførligere end ved selve Foredraget i Nationaløkonomisk Forening.

produkter og samtidig hermed en stærk Indførsel af Stenkul, Tømmer, Træ osv. til Brug for den opvoksende Industri, der skabtes i Ly af de Toldmure, der var tænkt som skærmende og ikke som udelukkende Hertugdømmerne. Disse sidste Momenter virker naturligvis henimod at bringe Indførselstallene for 18^{64/65} i Vejret. Vi har saaledes Kræfter, der ikke normalt plejer at virke, og som trækker hver sin Vej. Kommer hertil, at der netop i disse Aar ikke foretages nogen Værdiberegning, og at man just fra 1. April 1864 gik over fra at bruge Kalenderaar til Finansaar i Handelsstatistikken (man vendte iøvrigt i 1874 igen tilbage til Kalenderaaret), saa vil det være klart, at Tallene er vanskelige at manøvrere med og maa behandles med Skønsomhed. Men de Udslag, der viser sig, er dog saa store, at de uomtvistelig viser Bevægelsens Retning, selv om man, efter det ovenfor anførte, vil være bange for at bruge dem til nøjagtigt at maale dens Styrke.

Kongerigets samlede Ind- og Udførsel havde i 1863 en Vægt af ialt 1 050 Mill. kg, i 18^{64/65} var Tallet sunket til 816 og i de følgende Aar steget til ca. 1 350 Mill. kg. Men da en stor Del af Kongerigets Ind- og Udførsel i 1863 gik over Landegrænsen i Hertugdømmerne og saaledes opførtes paa disses og ikke paa Kongerigets Konto¹⁾, er Tallet for det egentlige Kongerige i 1863 forholdsvis set for lavt. Regnet efter de omsatte Varers samlede Vægt synes Krigen at have foranlediget, at vor Omsætning med Udlandet i 18^{64/65} var omkring en Trediedel under det i hine Aar normale; jfr. iøvrigt omstaaende Tal:

¹⁾ Jfr. Tallene for 1863 i Tabellerne Side 596 og Side 610.

Kongerigets Ind- og Udførsel.

	Indførsel	Udførsel	Tilsammen
	Mill. kg	Mill. kg	Mill. kg
1863	687,2	362,6	1 049,8
18 ⁶⁴ / ₆₅	500,1	316,3	816,4
18 ⁶⁵ / ₆₆	871,2	520,2	1 391,4
18 ⁶⁶ / ₆₇	840,8	485,7	1 326,5
18 ⁶⁷ / ₆₈	931,8	422,7	1 354,5

For Landbrugsprodukternes Vedkommende skyldes Tilbagegangen i Omsætningen i 18⁶⁴/₆₅ saa ganske overvejende de særlige Udførselsforbud m. v. under Okkupationen af Jylland¹⁾, idet Resten af Kongeriget ikke udviser nogen Nedgang. Men anderledes stiller det sig for en Række Varer, hvor vi havde en ikke ringe Transitomsætning med Preussen, Lübeck og Hertugdømmerne. Dette gælder f. Eks. delvis Træ, men især Jern og Jernvarer og Kul. Her lagde Krigen selv sagt ikke ringe Hindringer i Vejen, og det samme gælder vor Indførsel af Teglværksprodukter, Pottemagerarbejder og Glasvarer, hvilken Indførsel hovedsagelig kom fra Hertugdømmerne. Den Standsning, der her fandt Sted, gav sig naturligvis ogsaa Udslag i Skibsfarten. Dog maa den Omstændighed, at den landværts Forbindelse over Hamburg, hvorfra vi ikke alene fik en saa væsentlig Del af vore Kolonialprodukter, men f. Eks. ogsaa Manufakturvarer, standsedes, paa den anden Side noget have forøget den direkte Fart paa de Lande, for hvilke Hamburg havde været Stapelplads. Men det samlede Resultat er dog Nedgang.

Til Kongerigets Havne indkom nemlig fra Ulandet i 1863 ialt 19 000 Skibe med godt 600 000 R. T., men i 18⁶⁴/₆₅ var Tallet sunket til 13 000 Skibe med

¹⁾ Se herom S. 606 ff.

godt 450 000 R. T., og i 18^{65/66} var Tallet igen oppe paa Niveau med 1863. Og denne Bevægelse gælder ikke blot Landet som Helhed, men ogsaa København, der jo ikke kunde lide under de for Jylland særlige Hindringer, men tværtimod maa antages at have haft nogen Fordel af Afbrydelsen med Hamburg. Desuden maa det fremhæves, at denne Standsning i den udenlandske Skibsfart ikke blot skyldtes Sejladsen paa Hertugdømmerne, Fristæderne og Preussen, men ogsaa gjaldt andre Lande; Bevægelserne i den indenlandske Skibsfart viser ikke nogen særlig Forandring; jfr. iøvrigt omstaaende Oversigt, S. 593.

Tilbage af Hovederhvervene staar Haandværk og Industri samt Landbrug.

Hvad Haandværk og Industri angaar, var de vel udelukkende beregnede paa Hjemmemarkedet; det er da ikke troligt, at de i nogen større Grad har følt Krigen — bortset naturligvis fra de mere personlige Forhold, der laa i Okkupationen og Indkaldelserne. Under alle Omstændigheder har jeg paa det nuværende Tidspunkt ingen Oplysninger kunnet skaffe herom.

Angaaende Landbruget dette: Høstaarene 1863 og 1864 var meget gode, over Middelhøst, hvilket, da Priserne dengang saa ganske overvejende bestemtes paa Hjemmemarkedet, gav lave Kornpriser (jfr. Kapitelstaksterne). Samtidig var Krigen ikke uden Virkning i samme Retning. Vi udførte paa det Tidspunkt omkring 3 Mill. Tdr. Korn og ca. 30 Mill. z Mel om Aaret. Men dels var Priserne paa Verdensmarkedet ogsaa lave, dels gav selve Transporten paa Grund af Krigen Anledning til Vanskeligheder. Det hedder her-

Skibsfarten til Kongeriget.

	1863				1864—65				1865—66			
	Hele Kongeriget		Deraf til København		Hele Kongeriget		Deraf til København		Hele Kongeriget		Deraf til København	
	Antal Skibe	R. T.	Antal Skibe	R. T.	Antal Skibe	R. T.	Antal Skibe	R. T.	Antal Skibe	R. T.	Antal Skibe	R. T.
Fra Udlandet indkom:	6 118	64 632	747	16 202	4 141	29 260	252	4 988	6 499	53 386	440	10 822
— Fra Hertugdømmerne ¹⁾	196	2 944	23	760	—	—	—	—	—	—	—	—
— Altona.....	94	2 708	52	1 948	46	1 318	31	1 088	142	3 952	57	2 248
— Bremen.....	39	1 310	4	232	15	742	1	60	98	3 450	17	894
— Hamburg.....	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
— Elb, Helgoland,	23	390	13	274	—	—	—	—	7	182	1	6
— Hannover.....	267	3 626	—	—	453	8 970	7	180	885	12 620	7	270
— Lübeck.....	39	130	5	124	24	230	—	—	50	132	—	—
— Mecklenburg.....	1 112	48 284	601	28 478	475	21 202	303	17 044	772	32 068	379	21 148
— Preussen.....	7 888	124 044	1 445	48 018	5 154	61 722	594	23 360	8 453	105 790	901	35 388
Tilsammen...	2 670	266 716	728	106 884	2 140	241 308	645	97 304	2 766	328 376	717	129 074
— England... ..	8 309	224 622	1 885	95 126	5 849	157 052	1 885	90 658	8 546	262 298	2 521	113 674
— andre Lande...	18 867	615 382	4 058	250 028	13 143	460 082	3 124	211 322	19 765	696 464	4 139	278 136
— Udlandet i alt...	21 304	231 076	4 376	38 435	19 212	238 124	4 588	41 923	22 619	296 086	4 565	45 000
— Indlandet indkom												

¹⁾ I 1863 undtagen Altona, i de to følgende Aar inklusive Altona.

om i Handelsberetningen den $\frac{3}{3}$ 1864 i Ugeskrift for Landmænd: »Udsigten til Foraars-Udførsel af Kornvarer er ikke meget lovende; dels er alle udenlandske Markeder forholdsvis lavere end her, dels er der Mangel paa Skibe, da Søfolkene tages til Orlogstjeneste, dels er Præmien for danske Skibe mod Krigs-Molest $2 \frac{0}{10}$, der snart kan ventes forhøjet i England, det eneste Sted, hvor slig Forsikring overtages«. Saa heller ikke gennem Udførsel af en Del af den særligt store Høst var der Mulighed for at hæve Kornprisen. Saa fodrede man det billige Korn op — thi Priserne paa Fedevarer og Mejeriprodukter var gode. Dette hang nu dels sammen med, at vi indførte mange Okser og Køer og meget Kød og Flæsk fra Hertugdømmerne. Denne Indførsel blev naturligvis stærkt hæmmet i 1864, og derved formindskedes Udbudet af disse Produkter; jfr. nedenstaaende Tal:

	Indførsel fra Slesvig, Holsten og Lauenborg	
	1864/65	1865/66
Okser og Køer, Stkr.	263	3 194
Svin og Grise —	123	665
Flæsk og Skinker, \mathcal{R}	13 598	17 562
Kød, Pølser osv. —	24 409	73 204

Men desuden var der den betydelige Efterspørgsel til Armeen, der navnlig bragte Priserne paa Fedestudene i Vejret, og efter at der har været klaget over (Handelsberetningen i Ugeskrift for Landmænd), at de sædvanlige engelske Ordre paa Smør aldeles manglede den 1. April, meddeles det den 14. Juli, at der nu indløber saadanne Ordre og gør Markedet fast. Hertil bidrog ogsaa, at Græsningen mange Steder var daarlig Sommeren igennem, hvorved Mælkemængden og som Følge

heraf ogsaa Smørproduktionen formindskedes. Desuden holdt Mælken sig, paa Grund af den kølige Sommer, godt i Kældrene og gav derved et godt Produkt. Vi kan følge denne Bevægelse i de københavnske Torvepriser:

		Smør pr. Fjerding			
		Rdl., Mk.		Rdl.	Mk.
$\frac{2}{4}$	1864.....	19	>	$\frac{6}{8}$	1864..... 20 3
$\frac{7}{5}$	—	15	>	$\frac{3}{9}$	— 22 >
$\frac{5}{6}$	—	18	>	$\frac{1}{10}$	— 23 3
$\frac{2}{7}$	—	18	4	$\frac{5}{11}$	— 22 3

At noget tilsvarende ikke kommer frem i Noteringerne for Studene paa Trommesalen og for Oksekødet paa Nytorv maa man ikke lade sig forvirre af. Fagbladene taler ustandseligt om de gode Priser paa Fedestude¹⁾; Markederne i de Tider trykkede Priserne, da Producenterne, naar de endelig med Besvær havde faaet deres Dyr frem, maatte tage hvad de kunde faa og ikke paa samme Maade kunde overse Markedet som Køberne. Anderledes naar de kunde sælge paa Stedet.

Alt i alt — og bortset fra Jylland, som jeg nærmere skal behandle nedenfor — var Landbrugets Stilling ikke særlig daarlig; de lave Priser paa Kornet opvejedes for en Del af de gode Priser paa og Efterspørgselen efter Fedevarer, medens dog i det hele Udførselen af Landbrugsprodukter led ganske betydeligt; jfr. omstaaende Tal S. 596.

Jeg skal endnu blot nævne, at en Vare som Uld, der jo dengang spillede en stor Rolle for Landbruget (Antallet af Faar var i 1861: 1 749 000, i 1909: 727 000)

¹⁾ Magre Stude har været meget billige (Ugeskrift for Landmænd, 1865, I, S. 4).

Udførselen fra Kongeriget (undtagen Nørrejylland).

	Kornvarer		Smør	Flæsk	Oxer og Køer	Svin og Grise
	uformal.	formalede				
	Tdr.	Pund	Tdr.	Pund	Stkr.	Stkr.
1863 ¹⁾	1 892 585	21 811 750	22 461	[876 045]	[149]	[1 887]
1864 ¹⁾ / ₀₅	1 735 633	25 471 438	24 082	3 224 705	715	6 666
1865 ¹⁾ / ₀₆	2 368 878	39 028 383	21 147	8 724 326	7 005	14 056
1866 ¹⁾ / ₀₇	1 843 678	32 324 676	23 331	5 516 176	8 253	13 756

var i god Pris i 1864. En Blokhus-Købmand²⁾ skriver herom den $\frac{9}{4}$ 1864 til en Korrespondent i Norge: »Uld er fortiden ikke at faa, da Klipningen ikke begynder før sidst i Juni; samme lader til at blive kostbar, da vore Fabrikker mangler for at kunne fabrikere Klæde til vor Arme«.

Men naturligvis lider Landbruget ogsaa under Indkaldelserne og den dermed følgende Mangel paa Arbejdskraft. Det er ikke blot fra det nordlige Vendsyssel, man kan finde Korrespondancer som denne: »Det er kun faa, der er færdige med Tærskningen (den $\frac{6}{4}$ 1864), thi den store Indkaldelse til Hæren formindsker og fordyrer Arbejdskraften«. Overalt var Manglen paa Arbejdskraft følelig og kunde ikke paa langt nær erstattes af de tilkaldte svenske Karle, der baade synes at have forlangt højere Løn end den sædvanlige, og samtidig ikke at have været særlig omgængelige. Landmændene vilde ikke gerne have dem. Man slog sig igennem, som man bedst kunde, blot søgende at faa det fornødne gjort. Om større Forandringer og For-

¹⁾ Jfr. Teksten til Note 1, Side 590.

²⁾ Viborg Landsarkiv, Journ. 1911, Nr. 557.

bedringer kunde der da først blive Tale til bedre Tider. »Den ulykkelige Krig, vort Fædreland har ført, maatte nødvendigvis gribe stærkt ind i Landmandens fredelige Dont og have stor Indflydelse paa Landbrugets hele Udvikling, og det er derfor store Ting, at det alligevel snarere er gaaet fremad end tilbage«, siger Ugeskrift for Landmænd i sin Oversigt over Aaret 1864.

Til Fuldstændiggørelse og til Afslutning af denne Oversigt over Erhvervslivets enkelte Grene skal jeg fremsætte nogle Bemærkninger om Varernes og om Pengenes Prisniveau i 1864.

Først Varerne. Materialet er ikke stort, og man er selvfølgelig indskrænket til at betragte de Varer, for hvilke Oplysninger kan tilvejebringes; men det, der er, giver i det hele det Indtryk, at Krigen ikke har været uden Betydning for en Række forskellige Varepriser. For Prisen paa Landbrugsprodukter har jeg ovenfor gjort Rede. For de øvrige Varers Vedkommende er dels Forandringerne i Toldsatserne efter Loven af 1863 og Krigsskatloven¹⁾ (Forhøjelser af Indførselstold bl. a. for Kolonialprodukter, Bortfald af Udførselstold paa Kreaturprodukter og Ophævelse af Indførselstolden for Kornvarer, Kød, Flæsk, Smør, Uld, Huder, Hør og Hamp samt Nedsættelse for Sydfrugter, Salt, Jern og Kul), dels den af den nordamerikanske Borgerkrig fremkaldte Prisstigning for en Række oversøiske Produkter af gennemgribende Betydning; jfr. omstaaende Tabel.

Men det kan dog sandsynliggøres, at vore hjemlige Forhold og derunder vel især Afbrydelsen af Forbindelsen med Hamburg og manglende Konkurrence der-

¹⁾ De foreliggende Prisnoteringer er inklusive Told.

Priserne¹⁾ i 1861-67, naar Gennemsnittet af 1842-49 sættes = 100.

	1861	1862	1863	1864	1865	1866	1867
Hvede	131,2	131,8	111,0	90,1	96,5	128,1	169,2
Hvedemel	85,9	83,0	65,9	58,0	62,6	75,6	97,7
Rug, dansk	124,8	132,5	108,3	92,9	102,2	120,7	165,6
—, fremmed ..	128,5	135,4	117,0	98,3	105,6	119,5	165,3
Byg, 2r.	136,3	138,5	118,0	103,9	109,9	156,3	173,3
Havre	131,4	129,6	110,2	103,3	122,7	157,0	168,5
Kød	152,6	131,6	128,6	133,6	127,9	142,9	161,5
Flæsk	155,7	153,6	135,4	130,2	134,0	150,2	145,1
Smør	154,4	158,7	147,2	163,9	182,8	179,6	167,4
Æg	134,6	130,6	133,9	123,8	133,7	133,9	158,0
Gæs	147,7	155,1	144,0	139,0	145,4	161,9	153,6
Uld	204,0	207,8	227,0	239,2	252,9	255,0	189,3
Talg	130,7	124,5	120,5	99,0	99,7	116,2	116,2
Huder	117,8	112,0	106,3	102,4	96,1	94,7	106,2
Vinterrasp	122,9	146,7	149,8	126,4	133,3	149,5	120,5
Tovværk	111,2	112,5	119,7	116,2	114,5	114,5	115,4
Sejldug	113,5	113,5	113,5	100,2	100,2	100,2	113,5
Bark	105,5	99,8	107,6	105,7	125,9	>	106,7
Tjære	207,1	226,2	187,6	141,6	120,0	117,5	104,5
Brænde	114,2	104,9	98,0	117,0	111,6	102,2	115,3
Bomuld	135,4	272,3	378,0	401,0	>	>	>
Kaffe	165,8	180,6	192,1	200,2	192,5	192,5	183,7
Sukker	108,0	101,9	104,0	150,0	96,0	96,0	93,6
Ris	111,7	133,3	>	>	>	>	>
Indigo	123,3	130,0	123,4	123,5	125,9	122,0	123,1
Peber	138,5	138,5	137,4	128,0	127,0	126,8	112,8
The	100,4	102,5	106,3	120,0	111,3	106,6	107,6
Korender	76,9	80,5	76,4	70,5	68,5	62,4	61,5
Appelsiner	124,2	100,7	107,2	92,3	91,9	122,8	111,5
Rosiner	176,6	>	>	>	134,2	133,7	>
Klipfisk	139,2	150,2	137,5	142,3	160,5	154,4	140,9
Tran	111,6	123,6	152,1	162,7	134,5	131,2	132,7
Sild, norsk fed	118,2	117,3	105,3	104,6	122,9	131,1	155,1
Stenkul	114,0	107,4	104,3	104,7	117,5	117,5	104,7
Salt	75,0	76,7	88,3	85,2	63,5	83,6	>
Jærn	126,5	126,5	118,1	116,4	116,4	116,4	116,4
Havnearbejdere .	131,0	131,0	131,0	131,0	131,0	131,0	131,0
Jordarbejdere ...	144,0	144,0	144,0	144,0	144,0	144,0	144,0
Gennemsnit...	129,6	133,7	132,2	129,5	122,6	130,1	133,3

¹⁾ Efter Falbe-Hansens Konkurrence-Afhandling, 1869.

fra, har bragt Priserne paa nogle af de væsentligere Kolonialprodukter (Kaffe, Sukker og Te) i Vejret. Naar nemlig Prisstigningen for disse Varer er større end Stigningen paa Verdensmarkedet, og den kun gælder Aaret 1864 og altsaa ikke kan skyldes Toldforhøjelserne for de Varers Vedkommende, hvor Forhøjelse fandt Sted, maa den være fremkaldt af særlige Forhold; en saadan Prisstigning fandt Sted i 1864; jfr. nedenstaaende Oversigt:

Pristal³⁾.

		1861	1862	1863	1864	1865	1866	1867
Kaffe	{ Economist ¹⁾ ..	143	159	159	156	169	156	146
	{ Danmark ²⁾ ...	166	181	192	200	193	193	184
Sukker	{ Economist ¹⁾ ..	86	67	70	80	68	66	71
	{ Danmark ²⁾ ...	108	102	104	150	96	96	94
Te	{ Economist ¹⁾ ..	132	125	125	114	126	130	106
	{ Danmark ²⁾ ...	100	103	106	120	111	107	108

¹⁾ 1845—50 = 100 ²⁾ 1842—49 = 100.

³⁾ Verdensmarkedets og Danmarks Priser i 1864, beregnet fra samme Grundlag, findes sammenstillede i nedenstaaende Oversigt:

Priser i 1864, naar 1845—50 = 100.		
	Economist	Danske Priser
Hvede.....	74	89
Kød	119	128
Uld	156	232
Talg	93	97
Bomuld	424	384
Kaffe	156	190
Sukker	80	142
Indigo.....	125	139
Te.....	114	141
Jern	101	113

Economists højere Pristal for Bomuld maa være Udtryk for den engelske Industris stærke Efterspørgsel, medens vi ikke anvendte Raa-Bomuld her i Landet (Danm. Stat. II., 555).

I foranstaaende Oversigter er den meget høje Sukkerpris et bemærkelsesværdigt Træk. Saavidt jeg kan se, har vi ligefrem ikke faaet Sukker nok ind i Landet i 1864, i Modsætning til f. Eks. Kaffe og Tobak, hvoraf Indførselen var meget rigelig; jfr. nedenstaaende Tal:

	Indklareret til Konsum			
	Sukker	Kaffe	Raatobak	Jern og Staal
	Mill. kg	Mill. kg	Mill. kg	Mill. kg
1863.....	15,11	3,04	2,00	—
$\frac{1}{4}$ — $\frac{31}{3}$ 1864.....	8,90	0,47	0,60	6,49
$\frac{1}{4}$ 64— $\frac{31}{3}$ 1865..	9,02	4,43	3,48	6,82
1864/ ₆₅ ¹⁾	13,00	3,02	3,04	10,05
1865/ ₆₆	16,33	3,13	1,22	10,49
1866/ ₆₇	17,57	4,11	2,23	12,24

Dette er, hvad jeg har at meddele om Varenes Prsniveau. Vi kommer derefter til Pengenes.

Penge var dyre i 1864. Bank of Englands Diskonto var som Gennemsnit af Aaret $7\frac{1}{2}$ ‰. Gennemsnittene i de enkelte Maaneder fremgaar af nedenstaaende Oversigt:

Bank of Englands Gennemsnitsdiskonto

November 1863.....	$5\frac{3}{4}$	Juni 1864.....	$6\frac{1}{2}$
December —	$7\frac{1}{2}$	August —	8
Februar 1864.....	7	September —	9
Marts —	6	November —	8
April —	$6\frac{1}{2}$	December —	$6\frac{1}{2}$
Maj —	8	Januar 1865.....	$5\frac{1}{2}$

og Aarets høje Gennemsnitsdiskonto af følgende Tal:

Bank of Englands Gennemsnitsdiskonto.

1861....	$5\frac{1}{4}$	1865....	$4\frac{3}{4}$
1862....	$2\frac{1}{2}$	1866....	7
1863....	$4\frac{1}{2}$	1867....	$2\frac{1}{2}$
1864....	$7\frac{1}{2}$	1868....	$2\frac{1}{4}$

¹⁾ Beregnet som $\frac{4}{5}$ af Perioden $\frac{1}{4}$ 1864— $\frac{31}{3}$ 1865.

Den nordamerikanske Borgerkrig i Forbindelse med den i England indrømmede Tilladelse til at stifte Aktieselskaber med begrænset Ansvarlighed lagde hver for sig Beslag paa Pengemarkedet¹⁾, og naturligvis føltes denne Knaphed ogsaa meget stærkt her hjemme.

Værst synes Forholdene at have været i December 1863. Den 4. December satte Nationalbanken sin Diskonto op til 5 à 5½ %, og vi ved, at bl. a. fremkaldte Udsigterne til Krigen en Del Spekulation paa vort Kornmarked, men at denne Spekulation igen blev standset af de meget dyre Penge²⁾. Efterspørgselen i December Termin efter Penge var forholdsvis saa betydelig, at Nationalbanken en kort Tid var nødt til at begrænse sine Udlaan. Dette maa bl. a. have været medvirkende til de abnormt lave Vekselkurser, vi havde paa dette Tidspunkt. Senere steg Vekselkurserne, og vor hjemlige Diskonto kom, saa længe Krigen varede, ikke op over 5 à 5½, men var endda fra 8. Marts til 14. Oktober 1864 nede paa 4½ à 5, hvorfra den saa den 14. Oktober igen forhøjedes til 5 à 5½; jfr. i det hele omstaaende Tabel over Diskonto og Vekselkurser.

Naar Vekselkurserne steg, skyldes det formentlig til Dels en stigende Overskudsindførsel, og naar de ikke steg mere, end Tilfældet var, ligger Aarsagen hertil vel nok i de store udenlandske Statslaan, vi optog i Aarets Løb. Som nævnt er den danske Handelsstatistik ikke

¹⁾ Jfr. Economist, August 26, 1911. Dette var Begyndelsen til Krisen i 1866, med den engelske Bankakts Suspension; jfr. ogsaa W. Scharling: Bankpolitik, S. 199. (II. Udg.).

²⁾ Handelsberetningen i Ugeskrift for Landmænd 3. og 10. December 1863.

Diskonto, Vekselkurser og Sølvspris.

	Diskonto af Rigs- mønt- Veksler	Sterling-Veksler		Banko- Veks- ler ¹⁾	Sølvspris
		3 Mdr.	à vista		
	%	Rdl. β	Rdl. β	Rdl.	d. pr. oz.
1863 3/11	4 ¹ / ₂ -5	8.68	8.78	199 ¹ / ₄	1863 7/11 61 ³ / ₄
6/11	4 ¹ / ₂ -5	8.67	8.78	199 ¹ / ₄	17/11 61 ¹ / ₄
17/11	4 ¹ / ₂ -5	8.68	8.80	199 ¹ / ₂	24/11 61 ¹ / ₈
20/11	4 ¹ / ₂ -5	8.70	8.82	199 ³ / ₄	25/11 61 ¹ / ₂
1/12	4 ¹ / ₂ -5	8.67	8.79	199 ¹ / ₄	30/11 61 ⁵ / ₈
4/12	5-5 ¹ / ₂	8.63	8.77	199 ¹ / ₄	14/12 61 ¹ / ₂
11/12	5-5 ¹ / ₂	8.64	8.79	199 ¹ / ₄	
22/12	5-5 ¹ / ₂	8.65	8.80	199 ³ / ₄	
1864 8/1	5-5 ¹ / ₂	8.67	8.81	200 ¹ / ₄	1864 7/1 61 ⁷ / ₈
22/1	5-5 ¹ / ₂	8.66	8.81	200 ¹ / ₄	14/1 62 ¹ / ₂
26/1	5-5 ¹ / ₂	8.67	8.82	200 ¹ / ₄	20/1 62 ¹ / ₈
16/2	5-5 ¹ / ₂	8.69	8.84	200 ¹ / ₄	28/1 61 ⁷ / ₈
19/2	5-5 ¹ / ₂	8.72	8.84	200 ³ / ₄	15/2 61 ⁵ / ₈
26/2	5-5 ¹ / ₂	8.73	8.86	200 ³ / ₄	17/2 61 ³ / ₈
8/3	4 ¹ / ₂ -5	8.73	8.86	200 ¹ / ₄	23/2 61 ¹ / ₄
18/3	4 ¹ / ₂ -5	8.74	8.86	200 ³ / ₄	1/3 61 ¹ / ₂
8/4	4 ¹ / ₂ -5	8.73	8.85	201	26/3 61 ³ / ₄
26/4	4 ¹ / ₂ -5	8.73	8.87	200 ³ / ₄	30/3 61 ⁷ / ₈
3/5	4 ¹ / ₂ -5	8.72	8.85	200 ¹ / ₄	22/4 61 ¹ / ₄
6/5	4 ¹ / ₂ -5	8.72	8.87	200 ¹ / ₄	3/5 61 ¹ / ₈
10/5	4 ¹ / ₂ -5	8.75	8.91	200 ³ / ₄	19/5 60 ⁷ / ₈
24/5	4 ¹ / ₂ -5	8.76	8.90	200 ³ / ₄	27/5 61 ¹ / ₈
31/5	4 ¹ / ₂ -5	8.76	8.89	200 ³ / ₄	10/6 61 ³ / ₈
7/6	4 ¹ / ₂ -5	8.74	8.87	200 ¹ / ₄	30/6 61 ¹ / ₄
21/6	4 ¹ / ₂ -5	8.75	8.88	200 ¹ / ₄	2/8 61 ¹ / ₄
3/8	4 ¹ / ₂ -5	8.75	8.89	200 ¹ / ₄	11/8 61 ¹ / ₈
5/8	4 ¹ / ₂ -5	8.75	8.90	200 ¹ / ₄	15/8 61 ¹ / ₈
12/8	4 ¹ / ₂ -5	8.76	8.92	200 ¹ / ₂	20/8 61 ¹ / ₂
19/8	4 ¹ / ₂ -5	8.75	8.91	200 ¹ / ₂	6/9 61 ⁵ / ₈
23/8	4 ¹ / ₂ -5	8.73	8.89	200 ³ / ₄	27/9 61 ³ / ₈
6/9	4 ¹ / ₂ -5	8.73	8.89	201	3/10 61 ¹ / ₄
16/9	4 ¹ / ₂ -5	8.71	8.88	201 ¹ / ₄	6/10 61 ¹ / ₈
27/9	4 ¹ / ₂ -5	8.72	8.89	201 ¹ / ₄	20/10 60 ⁵ / ₈
4/10	4 ¹ / ₂ -5	8.73	8.90	201 ¹ / ₄	
11/10	4 ¹ / ₂ -5	8.73	8.91	201 ¹ / ₂	
14/10	5-5 ¹ / ₂	8.73	8.92	201 ¹ / ₄	
21/10	5-5 ¹ / ₂	8.74	8.92	200 ³ / ₄	
25/10	5-5 ¹ / ₂	8.74	8.92	200 ¹ / ₄	

¹⁾ à vista pr. 300 Mark Banko.

Anm. Overfor Sterling-Kursen maa det erindres, at vi havde Sølvfod, London Guldfod. Med en Sølvspris af f. Eks. 61³/₈ er Pari 8 Rdl. 72 Sk.; falder Sølvsprisen, maa Sterling-Kursen allerede af den Grund stige, og omvendt.

meget værd i denne Sammenhæng, da den mangler Værdiberegning, men vi kan af den engelske Statistik se, at vor Indførsel fra England steg meget stærkt i 1864, naturligvis fordi vi til Dels var forhindrede i at faa vore Varer over Hamborg og saaledes i mange Tilfælde nu direkte maatte indføre fra England, medens paa den anden Side Jyllands Afspærring og Krigsvanskelighederne i det hele umuliggjorde os fra Landet som Helhed at udføre de Mængder af Landbrugsprodukter, vi plejede¹⁾. Medens vi i 1863 merindførte for 311 000 £, var Indførselsoverskudet i 1864 883 000 £; jfr. iøvrigt nedenstaaende Tal:

Handelsomsætningen med England.

	Indførsel til England fra (1000 £)		Udførsel fra England til			
			Engelske Varer (1000 £)		Fremmede Vare: (1000 £)	
	Danmark	Hertugdømmerne	Danmark	Hertugdømmerne	Danmark	Hertugdømme
1861....	1 372	884	766	147	920	221
1862....	1 431	734	831	111	964	165
1863....	1 625	801	881	124	1 056	162
1864....	1 728	814	1 153	145	1 458	185
1865. . .	2 284	1 015	1 264	147	1 560	156
1866....	2 292	837	1 203	121	1 475	148
1867....	2 589	973	1 282	119	1 563	119

Hvad de udenlandske Statslaan angaar, optoges de i London til et Beløb af henved 2 Mill. £, og det maa antages, at de har bragt en Del fremmede Valutaer til det hjemlige Pengemarked.

¹⁾ »Som bekendt gaar omtrent Halvdelen af vore Stude fra Jylland i mere eller mindre god Stand over Tønning til England, og den anden Halvdel til Hamborg.« (Ugeskrift for Landmænd, 1864, S. 318.)

At Forholdene dog i det hele var vanskelige nok, fremgaar klart af en anden Omstændighed.

Ved Reskript af 11. Oktober 1859 bestemtes det, at det indtil da gældende Maksimumsbeløb for Nationalbankens Seddeludstedelse (24 Mill. Rdl.) skulde bortfalde, men kun paa det Vilkaar, at det overstigende Beløb fuldt dækkedes af Metal. Denne Ret kommer først til Anvendelse i 1863; Maanedsbalancen pr. $31/12$ 1863 viser en Seddelcirkulation paa 25,3 Millioner og Maksimum naas d. $31/6$ 1864, hvor vi er oppe paa 27 Millioner. Samtidig havde Banken Tilladelse til i den saakaldte Sølvfond i visse Forhold at have Banko- og Sterling-Veksler, saa at Fordelingen ved en Cirkulation af 24 Mill. Rdl. kunde være saaledes: 1 625 000 Rdl. i Sterling, 1 875 000 Rdl. i Hamborger Banko og $10\frac{1}{2}$ Mill. Rdl. i Sølvmønt ell. Barrer. Men ved kgl. Resolution af 20. Maj 1864 bestemtes det, at naar det normerede Beløb af Banko- og Sterling-Veksler ikke var til Stede, kunde Banken dække det manglende med 150 % andre gode og solide Effekter. Motiveringen til Ændringen var i Hovedtrækkene den, at i Krisetider, under en ugunstig Handelsbalance, var det vanskeligt at faa Veksler, eller i hvert Fald tilstrækkeligt gode Veksler, og at man altsaa enten havde Valget imellem à tout prix at forskaffe sig de fornødne gode Veksler eller ogsaa at lade Seddelmængden gaa ned, hvis man da ikke vilde tage de daarlige Veksler, der jo i saa Fald ydede en mindre Sikkerhed end »andre gode Effekter«. Og en formindsket Seddelcirkulation kunde der naturligvis ikke være Tale om; Forholdene forlangte jo netop en Udvidelse.

Det maa iøvrigt ved den samlede Bedømmelse af Vekselkurserne erindres, at Sølvprisen paa dette Tidspunkt var høj¹⁾.

Iøvrigt giver hverken Nationalbankens eller Privatbankens Opgørelser for denne Tid Anledning til større Betragtninger. Konto-Kurant Kontoen i begge Banker stiger stærkt; Tietgen var Mellemand ved begge London-Laanene, saa at ogsaa Privatbankens Regnskab gennem de Staten ydede Forskud bærer Præg af de betydelige Beløb, der kom til Landet²⁾. Iøvrigt diskonterede Nationalbanken af Rigmønt- og Banko-Veksler et noget mindre Beløb, af Sterling-Veksler et noget større Beløb i 18^{63/64} end i det foregaaende Aar³⁾; jfr. nedenstaaende Tal:

Nationalbankens Vekselomsætning.

	Rigmønt-Veksler		Sterling-Veksler		Banko-Veksler	
	diskonte- rede	ind- frie	diskonte- rede	ind- frie	diskonte- rede	ind- frie
	1000 Rdl.	1000 Rdl.	1000 £	1000 £	1000 Mk. Banko	1000 Mk. Banko
18 ^{62/63} ...	21 382	18 014	996	835	25 314	22 100
18 ^{63/64} ...	21 059	18 062	1 167	1 027	25 111	21 017
18 ^{64/65} ...	20 007	16 398	1 285	1 135	23 912	20 660

Men alt i alt viser Pengemarkedet og Bankforholdene den samme Ro, som kom frem paa saa mange andre Omraader. Og det skønt vi var i en Krig, hvor i Virkeligheden Udsigterne var frygtelige, og hvor det eneste sikre var, at Fjenden holdt det halve Land besat.

¹⁾ Jfr. C. Hage: Haandbog i Handelsvidenskab, III. Udg., S. 522 og Anm. foran S. 602.

²⁾ Jfr. ogsaa C. Thalbitzer: Krig og Penge, Tilskueren 1914.

³⁾ Nationalbankens Regnskabsaar gaar fra 1. August—31. Juli.

Allerede den 12. Marts 1864 var Okkupationen af Jylland saa vidt fuldbragt, at der kunde udsendes følgende Bekendtgørelse:

Udførsel af Heste, Slagtekvæg og Korn fra Jylland forbydes herved under Straf af Konfiskation.

Hovedkvarteret i Kolding, den 12. Marts 1864.

v. Wrangel.

Hermed begynder en Række af økonomiske og personlige Besværligheder af den bitreste Art; Opkrævning af Krigskontributioner i Penge og Varer, Beslaglæggelse af Lagre og Beholdninger, Borttagelse af Heste og Kreaturer og Tilsigelse til disse drøje og forhadte Ægtkørsler. Og saa de ustandselige Indkvarteringer. Denne Tilstand varer fra Begyndelsen af Marts til Fredslutningen den 30. Oktober, bortset fra Forholdene under Vaabenhvilen fra 12. Maj til 25. Juni og Vaabenstilstanden fra 1. August til 30. Oktober, hvor Fjenden vel blev i Landet, men skulde betale, hvad han fik. Men fra det Øjeblik, Krigen igen udbryder efter London-Konferencens Sprængning (26. Juni), bliver Tilstandene haardere og haardere, idet man ligefrem ved at forøge Trykket paa Jylland fra preussisk-østerrigsk Side søger at fremtvinge Freden.

Den 26. Juni offentliggør den tyske Militærgouvernør, Vogel v. Falckenstein, at han overtager Regeringen over Jylland, og han paabegynder Inddrivningen af den før Vaabenhvilen udskrevne Krigskontribution paa 650 000 Rdl. Iøvrigt skulde alle Skatter og Afgifter indgaa i Militærgouvernementets Kasse; en Del af disse Indtægter skal bruges til at godtgøre Leveringerne under Vaabenstilstanden og Fjendens Udmarch, me-

dens de øvrige Kontributioner skal erstattes af den danske Statskasse.

I en Korrespondance til Times, dateret Kolding den 8. Juli, skildres Tilstanden i Jylland med meget mørke Farver:

»Man behøver ikke at rejse langt i Jylland for at opdage, hvor frygteligt Provinsen lider, og i hvor forfærdelig en Grad den udmattes og udsuges ved den militære Okkupation . . . De militære Rekvisitioner udøve et næsten uudholdeligt Tryk paa Indvaanerne. Der er ingen Mulighed for at unddrage sig dem. Hvad de forlanger maa leveres, og dersom Folk ikke have det, maa de købe det . . .

Beslaget for de til Sikkerhed for Krigskontributionen beslaglagte Varer er endnu ikke hævet. Adskillige Købmænds og Detailhandleres Varelagre befinder sig endnu under Forsegling. I Vejle sagde man mig, at fem af de største Butikker saaledes havde været forseglede lige siden den 11. Maj. Varerne befinder sig endnu urørte, men Ejerne gaa imidlertid til Grunde. Tilstanden i de andre Dele af Jylland er med Hensyn til Beslaglæggelser, Udskrivning og Krigsbyrder overhovedet taget i ingen Henseende bedre end her¹⁾.

Og i følgende Linier²⁾ fra Skanderborg kommer Trængslerne ogsaa stærkt til Orde:

»Indsenderen af disse Linier har omtrent 1100 Rd. at leve af, og han har nu siden 23. April, da Prøjserne rykkede ind, altsaa i 16 Uger, ikke en eneste Dag været fri for Indkvartering, men været belagt med en Styrke af fra 1 til 3 Officerer og fra 8 til 24 Mennige, gennemsnitlig 1 Officer og 12 Mand daglig, hvilket ved de store (ublide) Fordringer, som stilles til Kvarterværterne af høje og lave, mindst have kostet ham 9 Mark daglig. Endog den fattige Haandværker, hvis hele Erhverv er stanset, maa skaffe Smør, Ost, Mælk og Gemyse til sine indkvarterede. Følgen er naturligvis en almindelig Forarmelse og mange Steder den bitreste Nød . . .

Efter Afslutningen af Vaabenstilstanden den 1. August maa der ikke opkræves, hvad der ikke er indbe-

¹⁾ Berlingske Tidende 16. Juli 1864.

²⁾ Berlingske Tidende 18. Juli 1864.

talt af de 650 000 Rdl., og der maa ikke paalægges nye Kontributioner; ligeledes blev Varelagre og lign., der var beslaglagte, frigivne. Men samtlige ordinære Skatter gaar stadig i Militærguvernements Kasse, og i Bekendtgørelse af 9. August fra Militærguvernementet bliver »Udførselen af Krigsmateriale saa vel som alle Genstande, hvilke ere nødvendige for Troppernes Forplejning, foreløbig forbudt«.

Men foruden de ved Kontributioner og Udførselsforbud foranledigede Besværligheder kommer ogsaa Vanskelighederne ved at faa Godtgørelse for de Leveringer, der skal godtgøres. Det hedder herom i en datidig Artikel i Berlingske Tidende:

Adskillige Summer, som af Fjenden skulde være betalte for Leveringen i den forrige Vaabenhvile, have hidtil staaet ubetalte hen, uden at man har havt noget Middel til bestemt at affordre dem, men paa den anden Side med god Tro til de befalendes eftertrykkelige Forsikringer om Berigtigelsen af samme. Nu er der kommet en officiel Skrivelse (til Randers Amt) af 25. Juli, som siger, at disse Penge »vel ville blive anviste paa Felt-Krigskassen, men at selve Betalingerne imidlertid foreløbig ikke ville blive præsterede, da deres mulige Bortførelse til den kgl. danske Regering kun vilde tjene til at støtte denne i dens Operationer mod de allierede Tropper«. Denne Tilbageholdelse vil dog kun finde Sted saa længe til man »er kommen til Overbevisning om, at disse Penge ikke ville blive anvendte mod de allierede Troppers Interesse«.

Som nævnt strammedes Tilstandene efterhaanden meget betydeligt. Bekendtgørelsen af 9. August fortolkedes saaledes:

I fremdeles Forbindelse med min Bekendtgørelse af 9. d. M. bringes herved til offentlig Kundskab, at ved Krigsmateriel, hvis Ind- og Udførsel bliver absolut forbudt, forstaas Bly, alle Slags Muniton, fremdeles Skyde-, Hugge- og Stikvaaben af ethvert Slags. Af Forplejningsgenstande maa ikke udføres Hornkvæg,

Havre, Rug og Rugmel. Udførselen af Heste bliver ligeledes forbudt.

Aarhus, den 20. August 1864.

I Stedet for Militærguvernøren
(Undert.) v. Plouski.

Under 1. Septbr. blev det tilladt at udføre ovennævnte Forplejningsgenstande, dog kun, hvis »de er bestemte til Genindførsel i en paa det jyske Fastlands Kyst beliggende Havn«, og der skal stilles Kaution ved Udførselstoldstedet, svarende til Varernes Værdi.

Som et Led i det Tryk, der øvedes paa Jylland kom ogsaa en Forøgelse af de preussiske Soldaters Forplejningsrationer, idet v. Falckenstein paaberaabte sig det barske Vejrlig og den i Jylland herskende uophørlige Blæst. Spisesedlen er ganske interessant til Belysning af hine Tidens Fordringer og hidsættes derfor:

Daglig Ration for de prøjsiske Soldater i Jylland 1864.

- 1) $\frac{3}{4}$ Pd. Kød, fersk eller saltet.
- 2) Køkkenurter, 6 Lod Ris eller $7\frac{1}{2}$ Lod Bankebyg eller 15 Lod Bælgfrugt eller 15 Lod Mel eller 3 Pd. Kartofler.
- 3) $1\frac{1}{2}$ Lod Salt.
- 4) 1 Lod Kaffe.
- 5) 1 Pd. og 26 Lod Brød. Alt efter den prøjsiske Toldvægt.
- 6) $\frac{1}{2}$ Kvart Brændevin.

Som Led i den samme Politik anordner Militærguvernøren under 24. Septbr., at fra 1. Oktober skal alle toldpligtige Varer fortoldes ved deres Indførsel i Jylland, uden Hensyn til, hvorfra de kommer, idet »de officielt samlede Oplysninger have vist, at Jyllands Forsyning med udenlandske toldpligtige Varer sker i et stort Omfang over udenfor Jylland liggende danske Handelssteder . . . Herved tabe Jyllands Kasser de de dem tilkommende Toldindtægter«, der jo indgik i Militær-Guvernements Kasse.

Den 3. Oktober forbydes Udførselen af Smør. Den 16. Oktober anordnes det, at for at bringe Ligevægt i Forstforvaltningens Indtægter og Udgifter nedsættes Forstembedsmændenes Gager med $\frac{1}{3}$ og »der maa hugges saa meget Skov og bortsælges ved Auktion, at det omtalte Deficit heraf kan dækkes«.

Og endelig udstedes følgende Bekendtgørelse:

For bedre at kunne sikre Tropperne deres Fornødenheder blive de tidligere udstedte Udførselsforbud udvidede saaledes, at fra den 1. November d. A. Udførselen fra Jylland af alle Slags Cerealier (Sædarter) og Slagtekvæg, saavel som overhovedet af Levnedsmidler, forbydes.

Aarhus, den 26. Oktober 1864.

Militær-Guvernøren
(Undert.) v. Falckenstein.

Disse Udførselsforbud havde naturligvis i første Række og sammen med Kontributionerne en Standning af Udførselen fra Jylland til Følge. Kun Halvdel af den for hine Aar normale Kornudførsel fandt Sted i 1864, og Kreaturudførselen, der jo den Gang spillede en saa stor Rolle for Jylland, var praktisk talt fuldstændig ophørt; jfr. iøvrigt nedenstaaende Tal:

Udførselen fra Nørrejylland.

	Kornvarer		Smør	Flæsk	Okser og Køer	Svin og Grise
	uformal.	formal.				
	Tdr.	Pund	Tdr.	Pund	Skr.	Skr.
1863 ¹⁾ ..	1 234 679	1 181 960	16 401	[1 482 934]	[756]	[3 715]
1864 ₆₅ ..	648 505	923 679	11 654	1 589 067	1 325	3 932
1865 ₆₆ ..	1 264 991	1 915 748	22 229	4 416 960	42 500	37 521
1866 ₆₇ ..	1 056 484	1 608 503	21 203	3 595 602	47 591	39 403

¹⁾ Jfr. Teksten til Note 1, Side 590.

Men i disse Forhold spillede Landbrugets hele — ved Krigen fremkaldte Tilstand — jo ogsaa sin Rolle. Saaledes havde man i mange Egne af Jylland, paa Grund af den ved Invasionen og Forbruget til det fjendtlige og egne Kavaleri fremkaldte Fodermangel, »været nødt til at skille sig ved en stor Del Kvæg til Spotpris¹⁾, og dog næppe tør haabe at faa det tilbageblevne gennemfodret«. Men hvad der mindst var lige saa galt for de jydske Landmænd, var Fjendens Borttagen af Heste paa den ene Side — og »Hesterøveriene« er Kilden til en Uendelighed af Klager — og paa den anden Side de tvungne Kørsler, Ægtkørslerne, hvor baade Mennesker og Heste led, de sidste ikke mindst, og hvorved jo Arbejdskraften toges bort, hyppigt for uvis Tid. Desuden klages der ikke faa Steder over, at Hestene ikke blot faar Lungesygge af Overanstrengelse ved Ægtkørslerne, men at de saa bagefter, naar de kommer hjem, ogsaa lider betydeligt ved, at der er saa meget Arbejde, der skal indhentes.

Til Bedømmelse af den Skade, Jylland led, og af Præstationernes og Kontributionernes økonomiske Omfang haves et Holdepunkt i Loven om Krigsskadeerstatning (af 17. Novbr. 1865). I Følge denne voteredes ialt en Sum af 5 530 000 Rdl.²⁾. Hvorledes disse fordeler sig, fremgaar af en Oversigt, Finansministeren³⁾ meddelte under Lovforslagets Behandling.

Ved denne Opgørelse over de allerede da beviste Fordringer, hvorved det antoges, at der til disse vilde

¹⁾ Tidsskrift for Landøkonomi, 1864, S. 101.

²⁾ Statsrevisorernes Betænkning for Finansaaret 1866—67 § 281 og Statsregnskabet 1865—66 § 20.

³⁾ Rigsraadets Folketing, 3. overordentl. Samling 1865, Sp. 1231—32.

medgaa $4\frac{3}{4}$ Mill. Rdl. i Erstatning¹⁾, faldt de 950 000 paa Ægtkørsler, røvede Heste og Kreaturer $\frac{1}{2}$ Mill., Indkvartering 400 000 Rdl., andre Præstationer 200 000 Rdl. og Varer, leverede til Magasinerne efter Tarifen: 2 Mill. Rdl. Der er for disse 2 Mill. Rdl. leveret 194 000 Tdr. Havre, 3 400 Tdr. Byg, 33 100 Tdr. Rug, 2 852 000 Pd. Brød, $1\frac{1}{2}$ Mill. Pd. Rug- og Hvedemel, 3 100 000 Pd. Kød, 550 000 Pd. Flæsk, 690 000 Pd. Ris, 546 000 Potter Brændevin og 11 215 Stkr. Kreaturer. Antallet af Indkvarteringsdage opgives til over 10 Mill.

Det skal dog tilføjes, at det Medlem i Landstinget, der aabnede Forhandlingerne om Krigsskadeerstatningen, som desuden var Medlem af et jysk Amtsraad og som af de andre Talere roses for sin særdeles Sagskundskab paa dette Omraade, mener, at den foreslaaede Erstatning »langtfra, maaske ikke halvt, svarer til den virkelige Skade, der er sket«.

Vi har hidtil talt om Erhvervslivet og om Borgerenes Økonomi. Tilbage staar Behandlingen af selve Statsfinanserne.

Først Udgifterne. Tager vi Krigsministeriet, Marineministeriet og Statsgældens Forrentning og Afbetaling, har vi paa disse tre Paragrafer tilsammen i 18⁶²/₆₃ en samlet Udgift paa 11 Mill. Rdl., i 18⁶³/₆₄ næsten det dobbelte: 21 Mill. og i 18⁶⁴/₆₅ over 25 Mill., medens vi i det følgende Aar igen er nede paa godt en halv Snes Mill. Rdl. Hertil kommer den omtalte Krigsskadeerstatning til Jylland paa $5\frac{1}{2}$ Mill. Rdl., Pen-

¹⁾ Et Medlem af Rigsraadet oplyser, at i hans Herred beløb Præstationerne under de 6 Maaneders Okkupation sig til næsten 47 Rdl. pr. Td. Hartkorn for Hø, Halm, Rug, Havre og Brød, hvortil kommer Slagtekvæg, Indkvarteringen og Kørslerne.

sionsbyrder m. v. Denne stærke Udgiftsstigning sætter naturligvis sine Spor i Statens hele finansielle Status.

For at møde en pludselig Forøgelse i Udgifterne kan Staten enten optage Laan eller forbruge af Kassebeholdningen eller paalægge ny Skatter eller gøre alle tre Dele. Man gjorde alle tre Dele i 1864.

Den 4. December 1863 forelagde Finansminister Fenger Rigsraadets Landsting følgende Forslag:

»Finansministeren bemyndiges til at søge optaget et Statslaan indtil en Sum af 10 Mill. Rdl. kontant at modtage, under sit Ansvar for Laanets Tilvejebringelse paa hensigtsmæssigste og billigste Maade.«

Loven vedtoges den 21. December og den 18. Januar 1864 afsluttedes med Londoner-Bankhuset Hambroe & Søn et Laan paa 1 200 000 £ à $9\frac{1}{8}$ Rdl. til $5\frac{0}{10}$ til Kurs 93 og $2\frac{0}{10}$ Provision. Nettoprovenuet var 9,73 Mill. Rdl., medens der som Gældens Nominalbeløb opførtes 10,95 Mill. Rdl. Udbyttet var saaledes $88,8\frac{0}{10}$. Der var ikke megen Tilfredshed med dette Laan. Utilfredsheden kom navnlig til Orde under Forhandlingerne i Sommeren 1864 i Rigsraadets Folketing om et nyt Laan paa 8 Mill. Rdl. Forslaget om dette Laan forelagdes Rigsraadets Landsting den 29. Juni 1864. Hele Tinget konstituerede sig som Udvalg og de 20 Mill. Rdl., Finansministeren havde forlangt, sattes under Forhandlingen ned til 8. Men i Folketinget førtes Debatten, som sagt, nok saa meget om det tidligere Laan, naturligvis ikke uden Henblik paa, at Betingelserne for det kommende gerne skulde være lidt bedre. Finansministeren (det var nu David) tilbageviste meget skarpt de paagældende Taleres Forsøg paa at binde ham eller give ham Instrukser. Det ny Laan,

der afsluttedes den 24. Novbr., var da ogsaa i alt væsentligt paa samme Betingelser som Januar-Laanet; Netteprovenuét var paa 5,96 Mill. Rdl., det Statsgælds-kontoen tilførte Beløb, 6,64 Mill. Rdl., saaledes at Udbyttet blev lidt højere end forrige Gang, nemlig 89,7 mod 88,8 %.

Sagen var den, at Forholdene paa Pengemarkedet, som ovenfor omtalt, var meget stramme. Pengene kunde sikkert under de forhaandenværende Forhold, og, som det ogsaa fremhævedes, da de jo skulde tilvejebringes, ikke faaes billigere.

Ved disse to Laan forøgedes den udenlandske Gæld med 17,59 Mill. Rdl., hvoraf dog 2,92 afbetaltes ved en tilsvarende Forøgelse af den indenlandske Gæld. Denne voksede i det hele i Finansperioden 1863—65 med 12,69 Mill. Rdl., idet man dels laante hos Øresundsfonden og gav denne 4 % Obligationer til en Kurs af 87½ % i Stedet, dels udstedte for 4 Mill. Rdl. rentebærende Kreditbeviser med 5 % Rente, der delvis anvendtes til Tilbagebetaling af en svævende Statsgæld paa henimod 3 Mill. Rdl. Jeg skal et Øjeblik beskæftige mig med disse Kreditbeviser. Allerede under Forhandlingerne om Januar-Laanet havde man i Landstinget villet indsætte en Bestemmelse om, at en Del af de 10 Mill. Rdl., der her var Tale om, kunde udstedes som Skatkammerbeviser. Forslaget forkastedes under en til Tider meget skarp Opposition fra Andræ, Krieger og David. Man mente ikke, at Forholdene krævede denne Form, mente at det var et farligt Skraaplan (man henviste til Begivenhederne i 1807—14, som man dengang var ligesaa nær som vi nu er 1864) og ønskede, at der skulde anvises særlig

Dækning ligesom i 1848. Iøvrigt var man meget imod, at Finansministeren fik Bemyndigelsen i en saa almindelig Form, som der var foreslaaet. Da man dog i det hele ikke ansaa Foranstaltningen for nødvendig, havde man paa den anden Side ikke Lyst til at stille noget præcisere, positivt Forslag. Men da Regeringen forelagde et Lovforslag om Udstedelsen af Kreditbeviser den 30. Juni 1864, gik man uden videre ud fra, at en saadan Foranstaltning nu var nødvendig. Ved Loven (af 26. Aug.) fastsattes Beløbet til 4 Mill. Rdl. at indfri inden 31. December 1866. Renten var fastsat til $1\frac{1}{3}$ Sk. daglig for hver 100 Rdl., hvilket gav en Ubedydelighed over 5 % p. a. Udkastet havde en Bestemmelse om, at Regeringen skulde være bemyndiget til at afgøre indtil Halvdelen af enhver Udbetaling af Statskassen, hvis Beløb var over 100 Rdl., med Kreditbeviser. Denne Bestemmelse udgik, idet man gjorde gældende, »at deri laa ligesom en Erkendelse af, at Finantserne ikke kunde opfylde de Forpligtelser¹⁾, der paalaa dem«. Der rejste sig ogsaa Stemmer for, at Renten kun behøvede at være 4 %, da en højere Rente bl. a. vilde forvolde Sparekasserne Vanskeligheder, ved at Folk trak deres Penge ud for at købe Kreditbeviser for dem. Herimod argumenterede Udvalgets Ordfører derhen, at kgl. 4 % Obligationer var under Pari, og at man derfor maatte op over denne Rentefod, hvis man ikke ønskede at Kreditbeviserne skulde synke under 100.

Statsgældens samlede Beløb var herefter forøget med omkring 27 Mill. Rdl., desuden forbrugtes af Kas-

¹⁾ Rigsraadets Landsting, overordentlig Samling 1864, Sp. 303.

sebeholdningen og øvrige Aktiver ca. 4 Mill. Rdl. netto, medens de i 1864 særlig paalagde Skatter beløb sig til godt $2\frac{1}{2}$ Mill. Rdl., saaledes at den finansielle Status i alt forringedes med ca. 34 Mill. Rdl., hvoraf 4 Mill. dog anvendtes til Jernbaneanlæg. Den ved Krigen 1864 forvoldte Nettoudgift for den danske Stat beløb sig saaledes til ca. 30 Mill. Rdl.

Vi kommer derefter til det saa betydningsfulde Spørgsmaal om Dækning af disse store Udgifter:

En saakaldt Krigsskat forøgede fra $\frac{1}{4}$ 1864 Toldsatserne for Vin, Spirituosa, Cikorierødder, Kaffe, Sukker, Te og Tobak med i Almindelighed 50 $\frac{0}{10}$. Den indbragte i 18⁶⁴/₆₅ knapt $\frac{1}{4}$ Million Rdl., i 18⁶⁵/₆₆: $\frac{3}{4}$ Million Rdl. og i 18⁶⁶/₆₇: $\frac{3}{4}$ Million Rdl. Det ringe Beløb i det førstnævnte Aar skyldes, at man allerede den 19. Februar vidste, at Forhøjelsen skulde træde i Kraft den 1. April, og indrettede sig derefter ved en stærkt forøget Indførsel i de Par Maaneder, før Finansaaret begyndte og dermed de ny Satser traadte i Kraft.

Dernæst gav en forøget Afgift af Brændevinsbrænderierne godt $\frac{1}{2}$ Million Rigsdaler om Aaret i disse Aar.

Skønt paalagt som overordentlige Skatter vedblev disse Krigsskatforhøjelser at bestaa, for Toldsatsernes Vedkommende til den ny Toldlov af 5. Maj 1908, for Brænderiernes indtil 1. April 1887.

Endelig paalagdes der en Indkomst-Krigsskat, der dels bestod af en Hartkornsskat (3 Rdl. pr. Td. Ager- og Enghartkorn, og det halve paa Skovskylden); dels blev et Beløb paa 1 560 000 Rdl. reparteret over Kongeriget, saaledes at Hovedstaden skulde udrede godt $\frac{1}{2}$

Mill. Rdl., Købstæderne $\frac{3}{8}$ Mill. Rdl. og Landdistrikterne $\frac{5}{8}$ Mill. Rdl. Alt i alt indbragte denne Indkomstskat 2 682 000 Rdl., men dette Beløb fordeltes over flere Aar, da Skatten i Jylland, paa Grund af den fjendtlige Okkupation og de deraf følgende økonomiske Tab først kunde opkræves i Finansaarene 18⁶⁵/₆₆ og 18⁶⁶/₆₇, og i en enkelt By (Fredericia) blev Skatten ikke opkrævet.

I de 3 Finansaar 18⁶⁴/₆₇ indbragte disse tre Krigsskatter ialt godt 6 Mill. Rdl.; da de ordinære Toldskatter og direkte Skatter i de samme 3 Aar udgjorde c. 32 Mill. Rdl., forøgedes altsaa Skattebyrden taget over en Bank gennem de ved Krigen nødvendiggjorte øjeblikkelige Skatteforhøjelser med omkring 20 %.

Som jeg sagde til at begynde med: mangt og meget af hvad der hændte i dette skæbnesvangre Aar paa det økonomiske Livs Omraader synes, maalt med en nutidig Maalestok, smaat. Men det er desuden svært at komme ret til Bunds i hine Dages økonomiske Begivenheder, fordi der i Samtiden foreligger saa lidt oplyst om disse Forhold. Ofte, naar man søger i Datidens Bøger og Blade, træffer man ligesom paa en Uvilje mod Omtale af, hvad der knytter sig til dette Aar. Det er som om Sorgen forhindrer Ordene i at komme frem. Ingen havde saa kort Tid efter Kraft til at gaa Vejen tilbage, ingen brød sig om at klare for sig selv og for andre, hvad vi her havde mistet ud over Land og Landsmænd, baade de, der endnu levede, og de, der var døde. Man gav sig paany til Arbejdet; gennem det fik man Bugt med det Knæk, Folkets

Tillid til sig selv havde faaet, gennem det opbyggede man et nyt Danmark; hvad vi havde lidt økonomisk, det heledes saare snart; vi lærte os at staa paa egne Ben og mangt og meget blev sundere og stærkere end tilforn.

Saaledes erstattes alt. — Undtagen Mennesket selv.

